

บทที่ ๓

ประวัติและคำสอนของพุทธศาสนา

๑. ประวัติศาสดาและศาสนา

ศาสดาของพุทธศาสนา มีพระนามเดิมว่า "สิทธัตถะ" หรือสิทธารถะ^๑ประวัติของพระองค์มีส่วนคล้ายคลึงกับพระมหาวิระแห่งศาสนาเชนมาก พอที่จะกล่าวสรุปได้ดังต่อไปนี้

พระสิทธัตถะ เป็นโอรสองค์แรกของพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นกษัตริย์ปกครองชนเผ่าศากยะแห่งเมืองกบิลพัสดุ์ พระมารดาของพระองค์มีพระนามว่า สิริมหามายา สกุลเดิมของพระองค์คือ เถาะมะหรือโคตมะ^๒

ก่อนที่พระเสด็จออกผนวช พระองค์ได้ทรงศึกษากฎปวิทยาหลายด้าน และได้ทรงรับการปรนเปรอด้วยความสุขนานาประการจากราชบิดา แต่พระองค์มิได้ทรงพอพระทัยในความสุขเหล่านั้น เพราะทรงเห็นชีวิตเต็มไปด้วยความทุกข์ เมื่อมีพระชนมายุได้ ๒๙ พรรษา ทรงมีโอรสที่ประสูติจากระนางยโสธราผู้เป็นพระชายา และในปีนั้นเองที่พระองค์ทรงศรัทธาในพระทัยออกผนวช เพราะทรงมองเห็นว่าชีวิตแบบฆราวาส ไม่สามารถที่จะทำให้พระองค์พ้นหนทางแห่งความทุกข์ได้

หลังจากออกผนวช พระองค์ทรงศึกษากับผู้มีความรู้ต่าง ๆ ได้ทรงทดลองวิธีปฏิบัติตนหลายอย่าง เพื่อทรงแสวงหาความรู้ในการขจัดความทุกข์แห่งชีวิต เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าชีวิตคนเราเต็มไปด้วยความทุกข์ พระองค์ใช้เวลาในการแสวงหาหนทางที่จะพ้นจากความทุกข์อยู่ ๖ ปี วิธีการแสวงหาทางพ้นทุกข์ของพระองค์เริ่มจากการศึกษา แล้วทดลองวิธีปฏิบัติตามที่ได้ทรงศึกษามา พระองค์เคร่งครัดมาก ทรมานร่างกายจนเกือบจะสิ้นพระชนม์ แต่แล้วทรงเห็นว่าวิธีการเช่นนี้ไม่ใช่วิธีการที่จะนำไปสู่ความพ้นทุกข์ จึงทรงเปลี่ยนวิธีการ

¹A.S. Goden, "Buddha", in The Encyclopaedia of Religion and Ethics ed. James Hastings (New York; Charles Scripner's sons), Vol. 2., p. 881

หลังจากทรงหาทางหลุดพ้นอยู่ ๖ ปี เมื่อมีพระชนมายุได้ ๓๕ พรรษา พระองค์
ก็ใคร่ทรงถนน ทางแห่งการหลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยพระองค์เอง การค้นพบนี้เรียกว่า
การตรัสรู้ หลังจากตรัสรู้ พระองค์ได้พระนามว่า "พระพุทธเจ้า" ซึ่งหมายถึงผู้รู้แล้วหรือ
ผู้ตนแล้ว สิ่งที่พระองค์ทรงตรัสรู้เรียกว่า "อริยสัจ" คือความจริงอันประเสริฐ

พระองค์ทรงประกาศสิ่งที่พระองค์ตรัสรู้มา มีคนจำนวนมากนับถือพระองค์เป็น
ศาสดา ผู้ที่ยอมรับนับถือคำสอนของพระองค์เรียกว่าสาวก สาวกเหล่านั้นบางพวกก็ออก
บวชตามพระองค์ ผู้ที่บวชตามเหล่านั้นถ้าเป็นเพศชายก็เรียกว่าภิกษุ และถ้าเป็นผู้หญิงก็
เรียกว่าภิกษุณี ส่วนผู้ที่ไม่ใคร่บวชแต่เป็นผู้ชายเรียกว่าอุบาสก ถ้าเป็นผู้หญิงก็เรียกว่า
อุบาสิกา หลักคำสอนของพระองค์เรียกว่าพุทธศาสนา

พระองค์เสด็จเที่ยวประกาศคำสอนของพระองค์อยู่ ๔๕ พรรษา ในที่สุดเมื่อ
มีพระชนมายุได้ ๘๐ พรรษา พระองค์ก็เสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน เมื่อก่อนพุทธศักราช ๑ ปี

นิกายของพุทธศาสนา

ในวิถยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้เขียนต้องการที่จะกล่าวถึงคัมภีร์ของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท
ฉะนั้นจึงขอกล่าวความเป็นมาของพุทธศาสนานิกายนี้ เพื่อประกอบความเข้าใจใน
บทความต่อไป

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว ได้มีการแตกแยกเกิดขึ้นในหมู่
พุทธศาสนิก เริ่มจากนักบวชไปจนถึงพวกคฤหัสถ์ สาเหตุของการแตกแยกมาจากการยึด
ถือคำสอนที่ผิดกัน เพราะในสมัยนั้น การสืบทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า ได้อาศัยความ
ทรงจำของพวกภิกษุ ยังไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ภิกษุรูปใดที่จำคำสอนของ
พระพุทธเจ้าได้มากก็ได้รับการยกย่องนับถือจากภิกษุและประชาชน นับได้ว่าเป็นใหญ่ใหญ่

¹ A.S. Geden, "Buddha", in The Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings (New York; Charles Scribner's sons), Vol. 2., p.883

สงฆ์ด้วยกัน เมื่อผู้มีความรู้ต่อผู้มีความรู้ เกิดมีความเห็นไม่ลงรอยกันในเรื่องคำสอนของพระพุทธเจ้า การแตกแยกก็เกิดขึ้น

หลังจากที่พระพุทธองค์เสด็จเข้าสู่ปรินิพพานไม่นานนัก มีพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ ชื่อ พระมหากัสสปะ ได้มาประชุมพวกภิกษุซึ่งมีหน้าที่ที่จะสืบทอดศาสนาโดยตรง การประชุมไม่มีขึ้นเพื่อตรวจชำระคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเรียกว่าการทำสังคายนา โดยเชิญพระภิกษุที่จำคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้มากที่สุด เช่น พระอานนท์ และพระอุบาลี มาบรรยายและตอบปัญหาในเรื่องความผิดหรือถูก ในคำสอนของพระพุทธเจ้า ให้ที่ประชุมครั้งนั้นรับทราบและรับรอง^๑

หลังจากการประชุมพวกภิกษุครั้งแรก ยังไม่มีการแตกแยกขึ้นในหมู่ภิกษุด้วยกัน เพราะยังมีพระภิกษุชั้นผู้ใหญ่ที่จดจำคำสอนของพระพุทธเจ้าได้แม่นยำอยู่มาก

การประชุมเพื่อตรวจชำระคำสอนของพระพุทธเจ้าครั้งที่ ๒ ได้มีขึ้นที่เมืองเวสาลี หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ประมาณ ๑๐๐ ปี^๒ ในการประชุมครั้งนี้เริ่มมีการแตกแยกของพวกภิกษุที่พอจะเห็นได้ การแตกแยกเกิดจากความขัดแย้งเล็กน้อย ๆ ในเรื่องระเบียบปฏิบัติสำหรับพระภิกษุที่เรียกว่าวินัย พวกที่ยังยึดถือเชื่อฟังคำสอนของพระภิกษุผู้สูงอายุตามคำสอนเดิม เรียกตัวเองว่า "เถรวาท" หรือ "เถรวาท" ส่วนพวกที่มีข้อปฏิบัติแปลกออกไป ซึ่งเป็นภิกษุหนุ่มมาก เรียกตัวเองว่า "มหาสังฆิกะ"^๓

การแตกแยกชั้นเกิดขึ้นได้เกิดขึ้น ในเมื่อพวกภิกษุฝ่ายเถรวาทได้รับความนับถือจากประชาชนส่วนใหญ่ โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช นิกายเถรวาทได้รับการสนับสนุนอย่างเต็มที่ มีการประชุมใหญ่เพื่อกำจัดพวกภิกษุที่ขอบประพฤตินอกนอทางซึ่งผิดออกจากข้อปฏิบัติที่พวกนิกายเถรวาทปฏิบัติอยู่ พวกภิกษุผู้มีความเห็นและมีข้อปฏิบัติไม่ลงรอยกับพวกนิกายเถรวาท ได้ถูกลงโทษโดยการให้สละเพศนักบวชก็มี

¹ A.L. Basham, The Wonder That Was India, p.263

² Ibid.

³ Ibid.

หลังจากพวกนิกายเถรวาทได้ตั้งมั่นแล้ว พวกภิกษุในนิกายมหาสังฆิกะก็ได้พัฒนาความคิดตัวเองขึ้นมาใหม่ เรียกพวกตัวเองว่า "มหายาน" และเรียกพวกนิกายเถรวาทซึ่งยึดถือคำสอนเก่าว่า "หินยาน" พวกภิกษุในพุทธศาสนาจึงมี ๒ นิกายใหญ่ ๆ คือ มหายนและหินยาน^๑

ในช่วงเวลาไม่นานนัก พุทธศาสนานิกายมหายานได้แพร่หลายในประเทศอินเดียมากเพราะเข้ากันได้กับความถกถงการของคนในสมัยนั้นมาก แต่ในขณะที่เดียวกันพุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาทก็เริ่มได้รับความนับถือน้อยลง ถึงแม้พุทธศาสนานิกายหินยานหรือเถรวาทจะเสื่อมลงในประเทศอินเดียก็ตาม แต่ก็ได้เจริญแพร่หลายในต่างประเทศเริ่มจากประเทศอินเดีย แล้วขยายไปสู่พม่า ไทย และประเทศอื่น ๆ

กัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

กัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทซึ่งเป็นภาษาบาลีนั้น ได้รับการรวบรวมและเขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยของพระเจ้าอโศกคามินีอภัยแห่งสงก ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๕^๒

ตัวกัมภีร์ของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเชื่อกันว่าไ้รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้เป็นส่วนใหญ่ ประกอบด้วยคำสอน ๓ หมวด แต่ละหมวดของคำสอนเรียกว่า "ปิฎก" คำสอน ๓ หมวดนั้นคือ วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก และอภิธรรมปิฎก และรวมเรียกว่า "ไตรปิฎก"

วินัยปิฎก เป็นปิฎกที่รวบรวมคำสอนเกี่ยวกับข้อบังคับของภิกษุและภิกษุณี

สุตตันตปิฎก เป็นปิฎกที่ยาวและสำคัญที่สุด เพราะ รวบรวมคำสอนหรือธรรมะของ

¹ L. De la Vallee-Poussin, "Mahayana", in The Encyclopaedia of Religion and Ethics, ed. James Hastings (New York; Charles Scripner's sons), Vol. 8., p. 330

² Wilhelm Geiger, Pali Literature and Language, (Delhi; Oriental Books Reprint Corporation, 1968), p.11

พระพุทธรูปเจ้าไว้มากที่สุด พร้อมกับเรื่องราวของบุคคลสำคัญ ๆ ในพุทธศาสนา

อิทธิกรรมปิฎก เป็นปิฎกที่รวบรวมคำสอนที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับขัณฑ์ชั้นสูง

หลักคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

คำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีความคล้ายคลึงกับกับศาสนาเช่นในหลายเรื่อง เพราะทั้งสองศาสนานี้เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นในเวลาใกล้เคียงกัน และมีลักษณะค้ำค้ำความเชื่อดั้งเดิมของประชาชนในยุคนั้น

คำสอนของพุทธศาสนามีลักษณะ เป็นข้อปฏิบัติหรือทางเดินสายกลาง ไม่เคร่งครัดและผ่อนคลายเป็นเกินไปนัก ลักษณะนี้เรียกว่า "มัชฌิมาปฏิปทา"^๑ และเป็นคำสอนที่แพร่หลายมาก

การกล่าวถึงหลักคำสอนของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ก็จะกล่าวเฉพาะส่วนที่เกี่ยวข้องกับหลักคำสอนของศาสนาเช่นที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยแยกเป็นข้อ ๆ ดังนี้

๑. ความเชื่อเกี่ยวกับโลก

คำสอนพื้นฐานที่เกี่ยวกับโลก และชีวิตของมนุษย์และสัตว์อื่น ๆ นั้น ทางพุทธศาสนาได้แบ่งที่อยู่ของมนุษย์หรือสัตว์ไว้ ๓ แห่ง ที่อยู่นี้เรียกว่าภพ แต่ละภพมีชื่อและลักษณะดังต่อไปนี้

๑. กามภพ หรือกามาพจร หมายถึงที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ผู้ยังข้องแวะอยู่ในกามและมีความติดข้องและปรารถนาความสุขที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่น่ารักน่าใคร่ทั้งหลาย ภพนี้แบ่งได้ตามสภาพที่มีทุกข์และสุข ได้ดังนี้

๑.๑ อบายภูมิ คือแดนเกิดของมนุษย์และสัตว์ อันเป็นที่ ๆ ปรากฏจากความเจริญ ซึ่งแบ่งออกได้ ๔ คือ

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๔, พระวินัยปิฎก มหาวรรค:

ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร ข้อ ๑๓, หน้า ๑๔.

- ๑.๑.๑ นิรยะ หรือ นรค คือ แคนเกิดของมนุษย์ผู้กระทำบาปกรรม
หลังจากที่มนุษย์เหล่านั้นสิ้นชีวิตไปจากโลกนี้แล้ว สถานที่
แห่งนี้ มีแต่ความเวราร้อนและกระวนกระวาย เป็นสถานที่สำหรับ
ลงโทษผู้กระทำบาปกรรมต่าง ๆ
- ๑.๑.๒ ทิรัจฉาโยนิ คือ แคนเกิดของมนุษย์และสัตว์ในสภาพของสัตว์เดรัจฉาน
ซึ่งทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นพวกที่มีภาวะต่ำและโง่เขลา
- ๑.๑.๓ ปิตติวิสัย กือ แคนเกิดของมนุษย์และสัตว์ที่อยู่ในสภาพมนุษย์ประเภท
หนึ่งที่เรียกว่าเปรต
- ๑.๑.๔ อสุรกายภูมิ คือ แคนเกิดของผู้ที่อยู่ในสภาพของอสูร ซึ่งเป็นอมมนุษย์
อีกประเภทหนึ่ง
- ๑.๒ มนุษย์ภูมิ คือ สถานที่อยู่ของสัตว์ผู้ประเสริฐ
- ๑.๓ สวรรคภูมิ คือ สถานที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์ ผู้ซึ่งได้กระทำความดี
เอาไว้ในขณะที่ยังมีชีวิต
๒. รูปภพ หรือ รูปาวจร เป็น แคนเกิดของผู้ที่สามารถคิดตามค้นหาได้หมดสิ้น
แต่ยังคงมี ภาวตัณหาและวิภวตัณหาเหลืออยู่ ผู้ที่เกิดในรูปภพนี้จะไม่เกี่ยว-
ข้องกับกามต่อไป แต่มีร่างกายหรือรูปเป็นลักษณะสำคัญ
๓. อรูปภพ หรือ อรูปาวจร คือ แคนเกิดของผู้ตัดกามตัณหา และภาวตัณหา
ได้หมดสิ้น แต่มีวิภวตัณหาเหลืออยู่ ผู้ที่เกิดในภพนี้ ไม่มีกาม ไม่มีรูป
แต่ยังคงดำรงอยู่ในลักษณะที่ไม่มีร่าง

การที่ทางพุทธศาสนาได้แบ่งภพหรือที่อยู่ของมนุษย์และสัตว์อย่างนี้ เพราะถือหลัก
แห่งการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ โดยเฉพาะการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์นั้น ทาง
พุทธศาสนาได้อธิบายไว้อย่างชัดเจน

มนุษย์ต้องไปเกิดในภพใดภพหนึ่ง หลังจากที่เขาตายไปแล้ว สิ่งที่ทำให้มนุษย์
ไปเกิดในภพต่าง ๆ กือกรรม

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๑๑, พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย
ปาฏิกวรรค ขอ ๒๒๙ หน้า ๑๘๑-๒๒๘. และเล่ม ๑๒ มัชฌิมนิกาย มุลปัณณาสก์ :
ข้อ ๔๘๘, หน้า ๕๓๘.

๒. กรรม

ในพุทธศาสนาว่ากรรมเป็นคำกลาง ๆ หมายถึงการกระทำ ถ้าเป็นการกระทำที่ชั่วเรียกว่า "อกุศลกรรม" การกระทำที่ดีเรียกว่า "กุศลกรรม" การกระทำนั้นมีอยู่ ๓ ทางคือ การกระทำทางกายเรียกว่า "กายกรรม" การพูดหรือการกระทำทางวาจาเรียกว่า "วจีกรรม" และการคิดซึ่งถือว่าเป็นการกระทำทางใจเรียกว่า "มโนกรรม"

การกระทำความชั่วทางกายนั้น มีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. ปาณาติยาต ได้แก่การเป็นผู้ฆ่าสัตว์ เปียกเปียนสัตว์หรือสิ่งมีชีวิตต่าง ๆ
๒. อทินนาทาน ได้แก่การเป็นผู้ลักทรัพย์ ฉ้อโกงทรัพย์สินของผู้อื่น
๓. กาเมสุ มิจฉาจาร ได้แก่การเป็นผู้ประพฤติผิดในกาม คือล่วงเกินทางเพศในสตรีหรือบุรุษที่มีเจ้าของหวงแหน

การกระทำความชั่วทางกายตามที่กล่าวแล้วข้างต้น ย่อมให้ผลที่เป็นทุกข์ทั้งในชาติชาตินี้และชาติต่อไป เป็นการสร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่น

การกระทำความดีทางกาย คือการกระทำที่ตรงกันข้ามกับที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ได้แก่

๑. ไม่ฆ่าสัตว์ เว้นจากการฆ่าสัตว์ มีความเมตตาต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งปวง
๒. ไม่ลักทรัพย์ ไม่ถือเอาของที่มีเจ้าของยังไม่ได้ให้ ไม่ฉ้อโกงเบียดบังทรัพย์สินของบุคคลอื่นด้วยความละโมภ
๓. ละการประพฤติผิดในกาม^๑

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๒๔, พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต : กรรมสูตร ข้อ ๑๔๔, หน้า ๓๐๓-๓๐๔

การกระทำชั่วทางวาจามี ๔ ประการคือ

๑. พูดเท็จ
๒. พูดส่อเสียด
๓. พูดคำหยาบ
๔. พูดเพ้อเจ้อ^๑

การกระทำชั่วทางวาจา ก็คือการไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ

การกระทำชั่วและชั่วทางกายและวาจาจะเกิดขึ้นไม่ได้ หากไม่มีใจเป็นอุบายการทางพุทธศาสนาถือว่าใจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการกระทำ มโนกรรมจึงเป็นกรรมที่สำคัญ

การกระทำชั่วทางใจมีอยู่ ๓ ประการคือ

๑. ออยากใตสิ่งของของผู้อื่น
๒. คิดร้ายต่อผู้อื่น
๓. มีความเห็นผิด^๒

การกระทำชั่วทางใจ คือการขจัดความอยากได้ การคิดร้ายต่อผู้อื่น และความเห็นผิดต่าง ๆ

กรรมตามที่กล่าวมานี้ เป็นเพียงเรื่องเบื้องต้นเท่านั้น พุทธศาสนากล่าวกรรมเป็นเรื่องสำคัญ กรรมสามารถบันดาลให้มนุษย์ประสบสุขและทุกข์ และไปเกิดในสถานที่ที่เป็นสุขหรือทุกข์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และในทางพุทธศาสนา มีการเชื่อว่าสิ่งที่มีการเวียนว่ายตายเกิดคือวิญญูณ วิญญูณที่มีผลของกรรมติดอยู่จะต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดไปโดยไม่มีวันสิ้นสุด

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๒๔, พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนียาต : กรรมสูตร ข้อ ๑๔๔, หน้า ๓๐๘-๓๐๙

^๒ ฉบับเดียวกัน เล่มเดียวกัน สูตรเดียวกัน

๓. ไตรลักษณ์

เพื่อให้มองพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นศาสนาที่เน้นหนักเกี่ยวกับชีวิตในโลกนี้ของมนุษย์ จึงจะกล่าวถึงคำสอนเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์ในลักษณะสรุปดังต่อไปนี้

ในเรื่องชีวิตของมนุษย์นั้น พุทธศาสนาได้สอนถึงกฎธรรมชาติที่มนุษย์ทุกคนจะตกอยู่ภายใต้มัน กฎนี้เรียกว่า "ไตรลักษณ์" หรือสามัญลักษณ์ มี ๓ ประการ คือ

๑. อนิจจตา ความที่สังขารของมนุษย์เป็นของไม่เที่ยง
๒. ทุกขตา ความที่สังขารของมนุษย์เป็นทุกข์
๓. อนัตตตา ความที่ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีตัวตน

ความหมายของไตรลักษณ์ตามที่กล่าวมานั้น พอสรุปได้ คือ

ในข้อที่ ๑ อนิจจตา ความที่สังขารของมนุษย์เป็นของไม่เที่ยงนั้น เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าทรงเน้นอยู่เสมอ โดยให้เห็นสภาพของชีวิตมนุษย์ว่าไม่มีความแน่นอน มีความแปรปรวนอยู่ตลอดเวลา และมีการแตกสลายไปในที่สุด คำสอนนี้เป็นคำสอนที่เตือนให้มนุษย์ไม่มีความยึดมั่นในสิ่งต่าง ๆ และไม่ประมาทในการดำรงชีวิต

ในข้อที่ ๒ ทุกขตา ความที่สังขารของมนุษย์เป็นทุกข์นั้น คำสอนนี้เป็นคำสอนพื้นฐานที่โยงไปหาคำสอนอื่น ๆ พุทธศาสนามองชีวิตมนุษย์ในแง่ที่เป็นทุกข์ ในคำสอนเรื่องอริยสัจ ๔ ที่เชื่อกันว่าพระพุทธเจ้าทรงไขสอนพุทธศาสนิกชนมากที่สุดนั้น มีรายละเอียดเกี่ยวกับความทุกข์ประจำของชีวิตมากมาย เช่นการที่มนุษย์ผู้เกิดมาแล้วต้องพบความแก่ พบความเจ็บ พบความตาย ซึ่งล้วนแต่เป็นทุกข์ทั้งนั้น บ่อเกิดของความทุกข์ คือ ตัณหาอันได้แก่ความทะเยอทะยานอยากในสิ่งแต่ละอารมณ์ต่าง ๆ ตัณหาอันมี ๓ ประเภทคือ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๑๔, พระสุตตันตปิฎก
สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค : ข้อ ๑ - ๑๒ ข้อ ๑ - ๖

๑. กามตัณหา ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้สิ่งที่น่ารักน่าใคร่ทั้งหลาย
๒. ภวตัณหา ความอยากให้มีให้เป็น คือความต้องการที่จะให้ชีวิตมีสภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง
๓. วิภวตัณหา ความไม่อยากจะมีจะเป็น คือความเบียดหน้าบดสภาพใดสภาพหนึ่งของตัวเอง^๑

นอกจากจะมีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องทุกข์ของชีวิตและบ่อเกิดแห่งความทุกข์แล้ว ในอริยสัจ ๔ ยังมีคำสอนเกี่ยวกับความดับทุกข์ โดยสอนให้ดับตัณหาอันเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้มนุษย์เป็นทุกข์ หากดับตัณหาได้ มนุษย์ก็จะหมดความทุกข์ ทางที่จะเดินไปสู่ความดับทุกข์ ทางพุทธศาสนาเรียกว่า "มรรค" ซึ่งมี ๘ ประการด้วยกันคือ

๑. สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ
๒. สัมมาสังกัปปะ การดำริชอบ
๓. สัมมาวาจา การพูดจาชอบ
๔. สัมมากัมมัฏตะ การทำงานชอบ
๕. สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีวิตชอบ
๖. สัมมาวายามะ ความพยายามหรือเพียรชอบ
๗. สัมมาสติ การระลึกรชอบ
๘. สัมมาสมาธิ การตั้งใจไว้ชอบ^๒

ในข้อที่ ๓ อนัตตคา ความที่ทุกสิ่งทุกอย่างไม่มีตัวตน หลักคำสอนนี้ ทางพุทธศาสนาเน้นลักษณะที่ว่า ส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นตัวตนของบุคคลนั้น มิได้เป็นตัวอย่างแท้จริงของมนุษย์เลย เพราะทุกส่วนในร่างกายของคนเรานั้น ผู้เป็นเจ้าของไม่สามารถที่

^๑ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๔, พระวินัยปิฎก มหาวรรค: มหาขันธกะ ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร ข้อ ๑๔ หน้า ๑๘.

^๒ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๔, พระวินัยปิฎก มหาขันธกะ : ธรรมจักรกัปปวัตตนสูตร ข้อ ๑๓-๑๔, หน้า ๑๘.

จะมีอำนาจบังคับได้ ก็จะได้เป็นไปตามความต้องการของตัวเองไม่ได้ ความร่วงโรย ความเสื่อมสภาพของอวัยวะต่าง ๆ อยู่บนอกเหนืออำนาจบังคับของมนุษย์ การยึดถือร่างกายหรือสิ่งอื่น ๆ ว่าเป็นของเรา จึงเป็นความคิดที่ผิด

ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์นี้ ทางพุทธศาสนาเชื่อว่าไม่มีมนุษย์ผู้ใดจะหลีกเลี่ยงได้ นอกจากผู้ที่บรรลุธรรมขั้นสูงสุดทางพุทธศาสนาซึ่งไม่มีการเกิดต่อไปอีก

๕. ข้อบังคับสำหรับนักบวช

นักบวชในพุทธศาสนามีทั้งเพศชายและเพศหญิง เรียกว่าภิกษุและภิกษุณี ข้อบังคับสำหรับนักบวชมีมากและรัดกุม แต่ไม่ถึงกับเป็นการทรมานร่างกายให้ได้รับความเดือดร้อน ข้อบังคับเหล่านี้เรียกว่า "วินัย" แต่ละข้อของวินัยเรียกว่า "สิกขาบท" ทางพุทธศาสนา จัดข้อบังคับเหล่านี้ไว้เป็นหมวดหนึ่งโดยเฉพาะ เรียกว่า "วินัยปิฎก"

วินัยของพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท จะมีลักษณะพิเศษไปจากข้อบังคับของศาสนาอื่น ๆ คือ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติแต่ละสิกขาบทจากความผิดที่เกิดขึ้นแล้ว ในสมัยแรก ๆ พระองค์ทรงอนุญาตให้สาวกบวชตามพระองค์ได้ ก็โดยที่มีพระประสงค์ที่จะให้สาวกเหล่านั้นมีเวลาปฏิบัติวิปัสสนาเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสอย่างแท้จริง ต่อมาภายหลังเมื่อมีนักบวชมากขึ้นปรากฏว่ามีนักบวชบางคนและบางคนมีการกระทำที่แปลก ๆ อันเป็นผลเสียต่อศาสนาของพระองค์ พระองค์จึงทรงบัญญัติเป็นข้อห้ามหรือข้อบังคับไม่ให้นักบวชคนอื่น ๆ กระทำอย่างนั้นต่อไปอีก ข้อห้ามแต่ละข้อมีเหตุเกิดก่อน

ในการล่วงละเมิดวินัยหรือฝ่าฝืนข้อบังคับสำหรับนักบวชนั้น พระพุทธเจ้าทรงถือเจตนาเป็นเรื่องสำคัญ คือถ้าการล่วงละเมิดนั้นเกิดขึ้นโดยไร้เจตนา ก็ถือว่าเป็นความผิดสถานเบาหรือไม่มีความผิดเลย แต่ถ้าการล่วงละเมิดนั้น เกิดขึ้นโดยเจตนา ก็จะถือเป็น

ความผิดโดยตรงและมีโทษหนักเบาตามความผิดนั้น ๆ

นักบวชในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท มีเครื่องนุ่งห่มที่เรียบง่าย มีจำนวนจำกัด เพียง ๓ ชิ้น มีใช้สอยสลับกัน เครื่องนุ่งห่มเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเพียงเพื่อปกปิดร่างกายและป้องกันความหนาวร้อนเท่านั้น กิริยาอาการของพวกนักบวชเหล่านั้น อยู่ในลักษณะที่สงบเสงี่ยม เลี้ยงชีพโดยการขออาหารชาวบ้าน สละความเกี่ยวพันกับบ้านเรือนของตัวเองโดยเด็ดขาด จะสร้างความสะดวกอื่นในการดำรงชีพของคนใดแก่ชาวบ้านไม่ได้

๖. คำสอนเกี่ยวกับกฤหัสถ์

ในกัมมวิรูปุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ส่วนมากมักจะเต็มไปด้วยคำสอนสำหรับนักบวช เพราะมีอุดมคติที่จะให้นักบวชเหล่านั้น พากันไปสู่วิถีความหลุดพ้นจากกิเลส โดยสิ้นเชิง

ส่วนคำสอนสำหรับกฤหัสถ์ มีแทรกอยู่ในที่หลายแห่ง แต่ไม่มีการเน้นหนักสำหรับกฤหัสถ์โดยเฉพาะ มีแต่ข้อความในสังคาสสูตร^๑ เท่านั้น ที่มีการบันทึกคำสอนของกฤหัสถ์ไว้มากที่สุด มีความที่พอสรุปได้คือ

ในตอนเริ่มต้น มีคำสอนให้พวกกฤหัสถ์เว้นจากการกระทำความชั่ว ๔ ประการ คือ

๑. การเบียดเบียน
๒. การลักทรัพย์
๓. การประพฤตินอกทางกามในลูกเมียของผู้อื่น
๔. การประพฤติผิด

^๑ อยู่ในพระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง (๒๕๑๔) เล่ม ๑๑ ข้อ ๑๙๔, หน้า ๑๒๓

ต่อจากนั้น มีคำสอนที่ให้เว้นจากความลำเอียง ซึ่งเป็นสาเหตุให้กระทำ ความ
ชั่ว เช่น

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความรัก
๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะโกรธ
๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลงไม่รู้อจริง
๔. ภยากติ ลำเอียงเพราะความกลัว

เกี่ยวกับการปรับปรุงชีวิตประจำวันให้มีสภาพที่อยู่ดีกินดีนั้น มีคำสอนที่สอนให้
คฤหัสถ์รู้จักจับจ่ายใช้สอยเงินทองที่หามาได้ โดยการประกอบอาชีพที่สุจริต ไปในทางที่จำ
เป็น ให้หลีกเลี่ยงการประพฤตินำโทษมาให้ ซึ่งเรียกว่า "อบายมุข" ซึ่งมี ๖ ประการ
ด้วยกันคือ

๑. การดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
๒. การเที่ยวกลางคืน
๓. การเที่ยวดูการละเล่น
๔. การเล่นการพนัน
๕. การคบคนชั่วเป็นมิตร
๖. ความเกียจคร้านขำการงาน

ส่วนเรื่องการคบคนนั้น มีคำสอนที่แสดงลักษณะของมิตรไว้อย่างละเอียด ทั้งที่เป็น
มิตรแท้และมิตรเทียม

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย